

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE
ZNANOSTI
AK. GOD. 2017./18.

Petra Lauš

Publiciranje Shakespeareovih djela u 16. i 17. stoljeću
Završni rad

MENTOR: doc. dr. sc. Ivana Hebrang Grgić

Zagreb, 2018.

Sadržaj

1. Uvod	3
2. Teorije o Shakespeareovoj uključenosti u objavljanje djela	4
2.1. Prva teorija.....	4
2.2 Druga teorija	6
3. Autorsko pravo i Shakespeareova djela	8
3.1. Podatak o autorstvu u drami <i>Uzaludni ljubavni trud</i>	11
3.2. Podatak o autorstvu u drami <i>Kralj Lear</i>	12
3.3. Autorstvo i drama <i>Tit Andronik</i>	14
4. Kvarto izdanja	15
5. <i>Prvi folio</i>	17
6. Trgovina Shakespeareovim djelima u 16. i 17. stoljeću.....	20
7. Oblikovanje Shakespeareovih djela	22
7.1. Glavna naslovna stranica	23
7.2. Posveta.....	24
7.3. Podjela na činove i prizore	25
7.4. Tipografija	26
8. Zaključak	29
9. Literatura	30
10. Prilozi	32
10.1. Slike	32
10.2. Tablica	33
Publiciranje Shakespeareovih djela u 16. i 17. stoljeću	34
Publication of Shakespeare's Works in the 16 th and 17 th Century.....	35
Biografija.....	36

1. Uvod

William Shakespeare (1564. - 1616. g.) bio je engleski dramatičar, pjesnik i glumac, smatra se najvećim svjetskim dramatičarom. Njegovo stvaralaštvo obuhvaća 38 drama i brojne pjesme koje su izlazile u mnoštu raznolikih izdanja počevši od 16. stoljeća sve do danas. Shakespeareova djela su među najizvođenijima, najpopularnijima pa i najizdavanijima od 16. st. sve do danas. O tome koliko su Shakespeareova djela bila popularna kroz povijest govori činjenica da je na kraju 20. stoljeća bilo toliko mnogo izdanja njegovih djela da je 1992. g. u izdanju Open Universityja u Ujedinjenom Kraljevstvu objavljena knjiga *Which Shakespeare? A User's Guide to Editions.*¹ Shakespeare je slavu stekao već tijekom svog života pa je fokus ovoga rada upravo na 16. i 17. stoljeću. Naime, za Shakespeareova je života objavljeno 18 od 37 njegovih drama, 10 ih je objavljeno u dva ili više izdanja, a sveukupno su objavljena 42 izdanja.² Ovaj rad donosi povijesni pregled objavljivanja djela Williama Shakespearea u Engleskoj kroz 16. i 17. stoljeće. Recentniji znanstveni radovi iz područja povijesti knjige i nakladništva o autorstvu Shakespeareovih djela idu korak dalje od homerskog pitanja čije su drame i bave se prvenstveno pitanjem tadašnjeg autorskog prava, tj. konvencijom tadašnjeg izdavaštva da je izdavač vlasnik autorskog teksta. U radu je dakle predstavljena problematika autorskog prava koje je pripadalo kazališnim kućama umjesto dramatičarima sve do 1710. g. kada je donesen Statut kraljice Ane, prvi moderni zakon o autorskom pravu. Predstavljene su teorije o Shakespeareovoj uključenosti u objavljivanje djela, primjerom opozicije između dviju grupa autora od kojih jedni tvrde da je Shakespeare isključivo bio zainteresiran za izvođenje djela na pozornici te drugi koji tvrde da nije bio indiferentan prema objavljivanju djela. Rad se bavi i načinima oblikovanja i uređivanja izdanja Shakespeareovih djela (glavna naslovna stranica, posvete, podjela dramskog teksta na činove i prizore, popis likova, pismo) te odjekom koji su ona izazvala.

¹ Introduction. // *Shakespeare in Print* / Murphy, A. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Str. 14.

² Plays into Print: Shakespeare to His Earliest Readers. // *Books and Readers in Early Modern England* / Kastan, D. S. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002. Str. 26.

2. Teorije o Shakespeareovoj uključenosti u objavljinje djela

Dvije su teorije o Shakespeareovoj uključenosti u objavljinje njegovih djela. Jedna struja autora smatra da Shakespeare nije bio uključen u objavljinje djela niti ga je to zanimalo i baza ove struje je kazalište. Druga struja autora smatra da je Shakespeare želio da mu se djela objave, da je bio uključen u objavljinje svojih djela i baza ove struje je knjiga.

2.1. Prva teorija

Pripadnici prve struje smatraju da je jedino što je Shakespearea zanimalo i motiviralo da napiše drame isključivo bila njihova kazališna izvedba. Shakespeare je bio dramatičar i glumac kazališne kuće Lord Chamberlain's Men, najvažnije kazališne kuće u Engleskoj, koja 1603. godine, kada kralj James I. postaje njezin pokrovitelj, dobiva naziv King's men.³ „Drame nemaju znakove Shakespeareove uključenosti, on je drame pisao za kazalište, ne za čitateljstvo, za njega drame su bile tekstovi namijenjeni za izvođenje na pozornici, a ne tekstovi za čitanje.“⁴

Jedan od autora koji pripadaju ovoj struci je David Scott Kastan. „Daljnja sudsina onog što piše za kazalište Shakespearea nije zanimala, kako smatra Kastan, jer su drame bile primarno unosne „gaže“ koje se rade za novac, odnosno nisu bile „književnost.““⁵ Da bi se rasvijetlili razlozi Shakespeareove neuključenosti u objavljinje svojih djela, važno je povući paralelu između povijesti knjige te same povijesti književnosti. „Shakespeare piše u okruženju u kojem se drame, barem engleske drame, još nisu uspostavile kao književni žanr; one su bile mnogo više poput filmskih scenarija u današnjoj filmskoj industriji.“⁶ Naime, u periodu u kojem je Shakespeare stvarao u Engleskoj drama kao književni rod tj. žanr za razliku od lirike i epike još nije bila utemeljena. „U vezi sa Shakespeareom i njegovim suvremenicima dobro se vidi isprepletenost povijesti knjige i povijesti književnosti.“⁷ „Dakle Kastan pripada poziciji koja nastoji pokazati da Shakespeare nije oduvijek bio Shakespeare, odnosno on pripada tendenciji koja u drugoj polovici 20. stoljeća naglašava predstavu i pozornicu i suprotstavlja se

³ *Lord Chamberlain's Men*. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/Lord-Chamberlains-Men>. (2.8.2018.).

⁴ Plays into Print: Shakespeare to His Earliest Readers. // *Books and Readers in Early Modern England* / Kastan, D. S. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002. Str. 23.

⁵ Zaljubljeni Shakespeare. // *Uvod u povijest knjige* / Šporer, D. Zagreb: Leykam ineterntional, 2015. Str. 354.

⁶ From playhouse to printing house. // *Shakespeare and the Book* / Kastan, D. S. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. Str. 21.

⁷ Zaljubljeni Shakespeare. // *Uvod u povijest knjige* / Šporer, D. Zagreb: Leykam ineterntional, 2015. Str. 347.

„literariziranju“ Shakespearea, procesu kojim se od kraja 18. stoljeća uspostavljao „papirnati“, knjiški Shakespeare, i kojim se konstituirala „tradicija“ kanonske književnosti“. Do kraja 20. stoljeća slika se prilično izmijenila i Shakespeare se „deliterarizirao“, a „predstava“ i izvedba su se u nizu aspekata proučavanja Shakespearea, ali i priređivanja tekstova, rehabilitirale.⁸

Kao što engleska drama kao književni rod nije bila utemeljena u tadašnjem periodu, tako je i sama pozicija kazališta bila nestabilna. Naime, 1642. g. sukob kralja Karla I. i njegovih pobornika (rojalista) na jednoj strani te parlamentaraca na drugoj prerastao je u građanski rat.⁹ Rat je bio političke, ali velikim dijelom i vjerske prirode. Rojalisti su bili katolici, a parlamentarci protestanti. Među protestantima bio je velik broj puritanaca koji su željeli uspostaviti izvornu čistu biblijsku Crkvu, promijeniti crkvene i društvene prilike (odbaciti obrede i liturgijsko ruho, ukloniti orgulje iz crkve, zatvoriti kazališta).¹⁰ Razlog zbog kojeg su puritanci iz crkava željeli ukloniti čak i vjerske slike je to što nisu vjerovali u umjetnost, u prikazivanja, odnosno reprezentacije, za njih je postojala samo životna stvarnost. U takvo uvjerenje nikako se dakle ne uklapa kazalište, koje je najefektivniji i najdinamičniji oblik umjetničkog uprizorenja. Puritanci dakle slijede Platonovu teoriju o umjetnosti kao trećoj od istine tj. od svijeta ideja. Poznat je Platonov primjer postelje, naime postoji ideja postelje, postelja kao obrtnikova rukotvorina koja slijedi tu ideju te sama slika postelje koja je najdalje od originala. Platon umjetnost zbog trećeg mesta u ontološkom poretku smatra nevažnom.¹¹ Sličnog su uvjerenja bili i puritanci. Rojalisti su pobijedeni i uspostavljen je parlament koji je 1642. g. privremeno zabranio kazališne predstave, i zatvorio kazališta. Mnoga kazališta bila su srušena kako bi se izgradili novi prostori za stanovanje pa je tako 1644. g. srušeno i uspješno kazalište Globe koje je izgradila kazališna družina King's Men 1599. g. Zabранa kazališnih predstava postala je trajna 1647. g. i ona nije samo značila zatvaranje kazališta, nego i prestanak objavljivanja dramskih tekstova. Nijedna Shakespeareova drama nije bila objavljena 1640-ih godina te su u slijedećem desetljeću objavljene samo tri drame: *Mletački trgovac* (1652.), *Kralj Lear* i *Otelo* (oboje 1655.) Nakon što je monarhija ponovno uspostavljena 1660. g. kazališta su se otvorila te su neke od prvih izvedenih drama bile upravo Shakespeareove *Vesele žene vindsorske*, *Otelo* i *Henrik IV.*¹²

⁸ Zaljubljeni Shakespeare. // *Uvod u povijest knjige* / Šporer, D. Zagreb: Leykam ineternational, 2015. Str. 355.

⁹ English Civil Wars. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/event/English-Civil-Wars>. (2.8.2018.).

¹⁰ Puritanci. Hrvatska enciklopedija. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=51141>. (2.8.2018.).

¹¹ Platon. Hrvatska enciklopedija. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48642>. (2.8.2018.).

¹² The early quartos. // *Shakespeare in Print* / Murphy, A. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Str. 33.

U prilog ovoj teoriji ide i prepostavka da su „Shakespeareovi Soneti nastali barem dvadesetak godina ranije u odnosu na trenutak kada se 1609. pojavljuju u tiskanom obliku. Zašto ih autor nije objavio odmah? ... Možda su nastali po narudžbi, pa zbog toga autor nije mogao imati nikakvog utjecaja na njihovu daljnju sudbinu, jer jednostavno više nisu pripadali njemu nego naručitelju, tko god to bio? Očito su običaji doba autora *Soneta* bili poprilično drugačiji od onih danas. Djela mnogih autora nisu tiskana za njihova života, ali ne zato što ih nisu mogli ili smjeli tiskati, nego zato što iz različitih motiva to nisu ni htjeli.“¹³ Moguće je da je tim autorima pripadao i Shakespeare.

Ako je Shakespeare i znao sve o kazalištu i pisao svevremenske drame (često ga se naziva „našim suvremenikom“), što se tiče izdavaštva i objavlјivanja djela on je definitivno bio čovjek uronjen u konvencije izdavaštva tadašnjeg perioda i u tom aspektu ne možemo ga zvati našim suvremenikom. „Kao što tvrdi Richard Dutton čini se da je Shakespeare bio indiferentan prema tome hoće li se njegova djela objavljivati. Njegova indiferentnost prema objavlјivanju djela dolazila je iz vjernosti prema kazališnoj kući za koju je radio kao glavni dramatičar. Shakespeare je bio čovjek kazališne kuće i identificirao se s njome.“¹⁴

2.2 Druga teorija

Temelj teorije autora koji zagovaraju Shakespeareovu uključenost u objavlјivanje djela je ideja da je Shakespeare svoju karijeru u Londonu započeo kao tiskar. Kao što tvrdi Andrew Murphy, uz pomoć tiskara Richarda Fielda Shakespeare je dobio posao u tiskari Henryja Denhama gdje se 1587. g. tiskalo opsežno djelo o britanskoj povijesti *Holinshed's Chronicles*.¹⁵ Djelo *Holinshed's Chronicles* poznato je kao izvor za dramske tekstove mnogih dramatičara, a osobito Shakespearea (drame *Macbeth*, *Kralj Lear*, *Cymbeline* i mnoge povijesne drame).¹⁶ Poznanstva koja je Shakespeare stekao u tiskarstvu bila su ključna u njegovoj karijeri kao pisca. Korektura i tiskanje *Holinshed's Chroniclesa* dala mu je detaljno znanje o britanskoj povijesti. Upravo je Field prvi izdao jedno Shakespeareovo djelo, objavio je poemu *Venera i Adonis* 1593. g. i postoji mogućnost da je Shakespeare sam poemu donio Fieldu. Poema *Venera i Adonis*

¹³ Zaljubljeni Shakespeare. // *Uvod u povijest knjige* / Šporer, D. Zagreb: Leykam ineternational, 2015. Str. 328.

¹⁴ The early quartos. // *Shakespeare in Print* / Murphy, A. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Str. 16.

¹⁵ The early quartos. // *Shakespeare in Print* / Murphy, A. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Str. 15

¹⁶ *Raphael Holinshed*. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/biography/Raphael-Holinshed>. (2.8.2018.).

prodavala se po cijeni od jednog šilinga, što je oko 20 dolara (opsežnije djelo *Soneti* iz 1609. g. prodavalo se po cijeni od pet penija što je oko osam dolara).¹⁷ Naime, vrijednost jednog penija iz Shakespeareova perioda bila bi jednakna vrijednosti 1.66 dolara 2002. g.¹⁸ Iako je cijena bila visoka, nije vjerojatno da bi Field pjesniku mnogo platio, ali to niti ne bi bio Shakespeareov primarni cilj, naime Shakespeare je poemu *Venera i Adonis* posvetio Henryju Wriothesleyju, lordu od Southamptona s kojim je bio u turbulentnoj vezi.¹⁹ Ovo je dakle teorija autora koji obnavljaju Shakespeareov literarni status dominantan u 18. stoljeću, jedan od tih autora je Lukas Erne. „Povjesničari poput Ernea ipak nastoje dokazima demonstrirati kako su drame bile pisane i zato da bi bile čitane, odnosno da su Shakespeare i njegovi suvremenici pisali imajući u vidu ne samo gledatelje, nego i kultivirane čitatelje.“²⁰

Za razliku od Shakespearea, neki su dramatičari toga vremena vidjeli tiskanje drama kao medij pomoću kojeg bi one mogle postati vidljive za javnost. Iako Shakespeare nije tražio da mu drame budu objavljene, on je najizdavaniji dramatičar svoga vremena. Najpopularnija drama među čitateljstvom bio je prvi dio *Henrika IV.* s 6 izdanja prije Shakespeareove smrti, 7. izdanje izašlo je prije objavljanja *Prvog folija* 1623. godine. Nakon prvog dijela *Henrika IV.* po popularosti i broju izdanja slijede *Rikard II.* i *Rikard III.* s 5 izdanja. U vrijeme Shakespeareove smrti, ukupan broj izdanja njegovih drama veći je od ikojeg drugog dramatičara, i nijedna drama nije se do tada prodavala bolje od prvog dijela *Henrika IV.* Za života, Shakespeare je imao kazališnu konkurenciju, ali kao objavljeni dramatičar nije imao konkurencije.²¹ Shakespeareove su drame unatoč njegovoj indiferentnosti ipak bile objavljene, doduše isprva ne pod njegovim imenom.

¹⁷ The early quartos. // *Shakespeare in Print* / Murphy, A. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Str. 16.

¹⁸ The Town of Stratford. // *William Shakespeare* / Dommermuth-Costa, C. Minneapolis: Lerner Publications Company, 2002. Str. 18.

¹⁹ The early quartos. // *Shakespeare in Print* / Murphy, A. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Str. 16.

²⁰ Zaljubljeni Shakespeare. // *Uvod u povijest knjige* / Šporer, D. Zagreb: Leykam ineterntional, 2015. Str. 360.

²¹ Plays into Print: Shakespeare to His Earliest Readers. // *Books and Readers in Early Modern England* / Kastan, D. S. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002. Str. 25-26.

3. Autorsko pravo i Shakespeareova djela

Znanstveni radovi o autorstvu Shakespeareovih djela danas se više ne bave „shakespeareovskom verzijom homerskog pitanja (čije su doista drame?)“²², nego problemom konvencije nakladništva elizabetanskog razdoblja (druga polovica 16. st. i početak 17. st.) nepripisivanja djela samom autoru, odnosno autorskim pravom. „Čitateljska i kazališna publika Shakespeareovog doba pa sve do kasnog 18. stoljeća Shakespeareovo autorstvo nije dovodila u pitanje. On je bio poznati glumac i dramatičar iz grada Stratforda koji je radio za poznatu kazališnu kuću Globe u Londonu uz odlične glumce svoga vremena. Bio je poznat i među vodećim piscima svoga vremena, uključujući Bena Jonsona i Johna Webstera, koji su ga hvalili kao dramatičara. Teorija da Shakespeare nije autor svojih djela prepostavlja da su njegovi suvremenici bili zavarani nekim tajnim dogовором. Sumnje o autorstvu pojatile su se tek sredinom 19. stoljeća.“²³

Autor Kastan kaže da nam je Shakespeare dostupan jedino posredovanjem kazališnih kuća, izdavača i tiskara, stoga moglo bi se reći da nam sam Shakespeare nikad niti nije dostupan u potpunosti. Naime, period Shakespeareova stvaranja oblikovale su konvencije tadašnjeg izdavaštva, tj. na individualno ostvarenje u velikoj mjeri utjecala je kazališna kuća za koju je dramatičar pisao, izdavač te tiskara. Drame su neminovno oblikovali i zahtjevi izvođenja, te su bile i legalno vlasništvo kazališne kuće.²⁴ „Pisanje drama odvijalo se kao rad po učinku i dogovorenom projektu, kao opskrbljivanje scenarija za industriju zabave u nastanku, scenarija koji su zakonski pripadali kazališnoj skupini i koji su neizbjježno bili podložni kontingenčijama izvedbi. Čak bi i Shakespeare doživio to da se komadi preoblikuju dok su na repertoaru... alteracijama koje su mogle, ali i nisu morale dolaziti od njega ili možda uopće nisu imale njegovu suglasnost.“²⁵

Autorsko pravo važno je nama, baštinicima ideje izražavanja i pisanja kao individualca što potječe iz doba romantizma, otprilike dvjesto godina nakon Shakespeareova života. Ako je ta romantičarska ideja individualizma bila važna nekim Shakespeareovim suvremenicima, ona nije bila naročito važna Shakespeareu niti izdavačima koji su isprva

²² Zaljubljeni Shakespeare. // *Uvod u povijest knjige* / Šporer, D. Zagreb: Leykam ineternational, 2015. Str. 333.

²³ *Shakespeare's Sources*. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/biography/William-Shakespeare/Shakespeares-sources#ref232330>. (2.8.2018.).

²⁴ Plays into Print: Shakespeare to His Earliest Readers. // *Books and Readers in Early Modern England* / Kastan, D. S. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002. Str. 25-26.

²⁵ From playhouse to printing house. // *Shakespeare and the Book* / Kastan, D. S. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. Str. 14-15.

objavljavali njegova djela.²⁶ „Naime u renesansnoj kulturi „općih mesta“ koja su svačija i ničija, komadi različitih iskaza kruže, ali tako da nisu nužno opremljeni etiketama koje bi ih povezivale s njihovim autorima, najčešće zato što se doista ne zna čije su dotične izreke, rečenice ili stihovi, a ne zna se zato što za neke žanrove, za određene vrste „literature“ u najširem smislu, i nije bilo toliko bitno da se zna čije su.“²⁷ Jedna od tih vrsta literature ranog modernog perioda u Engleskoj bila je i drama.

Drame su dolazile u ruke izdavača iz raznih izvora i s obzirom da tada nije postojao zakon o autorskom pravu, izdavači nisu imali obvezu baviti se njihovim podrijetlom, niti ih je to zanimalo, važna je bila cijena rukopisa i mogućnost prodaje drame. Drame su dolazile izdavačima ili kao rukopisi autora ili kao transkript predstave koji su načinili glumci. Jedina zakonska obveza bila je da izdavači ne prekrše pravo drugog izdavača na tekst. Naime, ako nije bilo ranijih zahtjeva izdavača za objavlјivanje određenog teksta, izdavač je mogao objaviti tekst bez obzira na prava autora.²⁸ Popisi knjiga za tiskanje trebali su se dostaviti udruzi tiskara Engleske, Stationers' Companyju, koja je davala dozvole za tiskanje knjiga te se tiskati smjelo samo u Londonu, Cambridgeu i Oxfordu, s tim da je u Londonu smjelo raditi do 25 tiskara.²⁹ Do 1710. g., kada je donesen prvi moderni zakon o autorskom pravu, ono je pripadalo izdavaču, umjesto autoru.³⁰ Dakle jedini oblik plagiranja bio je da izdavač objavi tekst koji pripada drugom izdavaču. „Statut kraljice Ane iz 1710. g. ključan je u povijesti autorskog prava. Primarni autori imaju koristi od ovog zakona te je utvrđena i ideja da autorska prava trebaju imati ograničenu trajnost od 28 godina, nakon čega djela postaju javno dobro.“³¹

Naslovna stranica kao dodatak knjizi tiska se od 30-ih godina 16. stoljeća i osim danas uobičajenih podataka (autor, naslov, izdavač, mjesto izdavanja...) sadrži i ostale podatke kako bi kupac stekao dobar dojam o knjizi.³² Iako na izdanjima Shakespearovih drama do 1598. g. nije bio naveden podatak o njegovu imenu, u većini slučajeva na glavnoj naslovnoj stranici bilo je navedeno koja je kazališna kuća izvodila dramu. Shakespeare je bio zaposlen kao

²⁶ Plays into Print: Shakespeare to His Earliest Readers. // *Books and Readers in Early Modern England* / Kastan, D. S. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002. Str. 39.

²⁷ Zaljubljeni Shakespeare. // *Uvod u povijest knjige* / Šporer, D. Zagreb: Leykam ineterntional, 2015. Str. 340.

²⁸ Plays into Print: Shakespeare to His Earliest Readers. // *Books and Readers in Early Modern England* / Kastan, D. S. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002. Str. 28-29.

²⁹ Europa u 16. stoljeću. // *Kratka povijest knjižnica i nakladnika* / Hebrang Grgić, I. Zagreb: Ljevak, 2018. Str. 100.

³⁰ Plays into Print: Shakespeare to His Earliest Readers. // *Books and Readers in Early Modern England* / Kastan, D. S. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002. Str. 28.

³¹ Copyright. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/copyright#ref157947>. (2.8.2018.).

³² Europa u 16. stoljeću. // *Kratka povijest knjižnica i nakladnika* / Hebrang Grgić, I. Zagreb: Ljevak, 2018. Str. 97.

dramatičar Globea pa je u nekom širem smislu podatak o njegovu sudjelovanju ipak naveden. „Shakespeare je također bio i u drugačijoj poziciji od njegovih kolega dramatičara zbog toga što je bio vlasnik određenog broja dionica kazališne kuće, tako da je indirektno zadržao djelomično vlasništvo nad svojim dramama kao izvedbenim tekstovima, no to nije bilo tako u ranom dijelu njegove karijere.“³³

Drame su bile objavljivane bez pristanka autora pa čak i bez njegova znanja te u oblicima koje dramatičari možda nikad ne bi odobrili. Nekoliko je pisaca koji su se suprotstavili objavljinju manjkavih verzija njihovih djela i oni služe kao primjer koliko je ograničena autorova mogućnost da se suprotstavi neovlaštenom objavljinju u 16. i 17. stoljeću. Nadalje, pisci nisu smatrali problemom neovlašteno objavljinje vlastitih djela bez pristanka i znanja, nego su se protivili objavljinju manjkavih verzija svojih djela, te su naknadno slali izdavačima vlastiti, originalni i potpuni tekst.³⁴ Dakle objavljinje manjkavih verzija tekstova, bez autorova pristanka i znanja i bez njegova imena navedenog na izdanju nije bilo nezakonita radnja, jedina ilegalna radnja bila je objavljinje teksta na koji neki drugi izdavač već ima pravo.

Osam Shakespeareovih drama objavljeno je u četiri godine prije nego što je objavljena prva drama pod njegovim imenom. To su bile drame: *Tit Andronik* (1594.), drugi i treći dio *Henrika VI.* (1594., 1595.), *Ukroćena goropadnica* (1594.), *Romeo i Julija* (1597.), *Rikard II.* (1597.), *Rikard III.* (1597.) i prvi dio *Henrika IV.* (1598.).³⁵

„Do 1593. g. u Engleskoj tiskano je dvadeset profesionalnih drama, sedamnaest ih je bilo bez podatka o autorstvu na naslovnoj stranici i tri s inicijalima dramatičara, dakle nijedna s autorovim imenom. Prema početku 17. stopeća broj drama s podatkom o autorstvu se povećavao... Od 1619. do 1623. g. 31 od 44 drame u Engleskoj na naslovnoj stranici ima podatak o autoru. Ista promjena dogodila se i što se tiče Shakespeareovih drama. Na početku 17. st. samo četiri od trideset Shakespeareovih drama objavljenih prije prve zbirke Shakespeareovih drama tj. *Prvog folija* (1623.) nemaju podatak s njegovim imenom na naslovnoj stranici... Profesionalne drame se počelo smatrati vrijednim podatkom o autorstvu, što je pridonijelo književnom statusu drame. Publikacije kao što su balade ili almanasi uglavnom

³³ The early quartos. // *Shakespeare in Print* / Murphy, A. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Str. 22.

³⁴ Plays into Print: Shakespeare to His Earliest Readers. // *Books and Readers in Early Modern England* / Kastan, D. S. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002. Str. 28-29.

³⁵ Plays into Print: Shakespeare to His Earliest Readers. // *Books and Readers in Early Modern England* / Kastan, D. S. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002. Str. 32.

nisu imale podatak o autoru, za razliku od knjiga koje su bile kulturno prestižne. Shakespearove drame pridonijele su autorizaciji objavljenih drama u 16. i 17. st. i to do izuzetne razine.³⁶ Na primjerima izdanja drama *Uzaludni ljubavni trud* i *Kralj Lear* prikazana je promjena u konvenciji navođenja podatka o autorstvu. Naime, nezamjetan podatak o Shakespeareovu autorstvu prvi puta tiska se 1598. g. na izdanju drame *Uzaludni ljubavni trud*, a deset godina kasnije na izdanju drame *Kralj Lear* tiskan je podatak o njegovu autorstvu koji veličinom dominira nad svim ostalim podacima na glavnoj naslovnoj stranici.

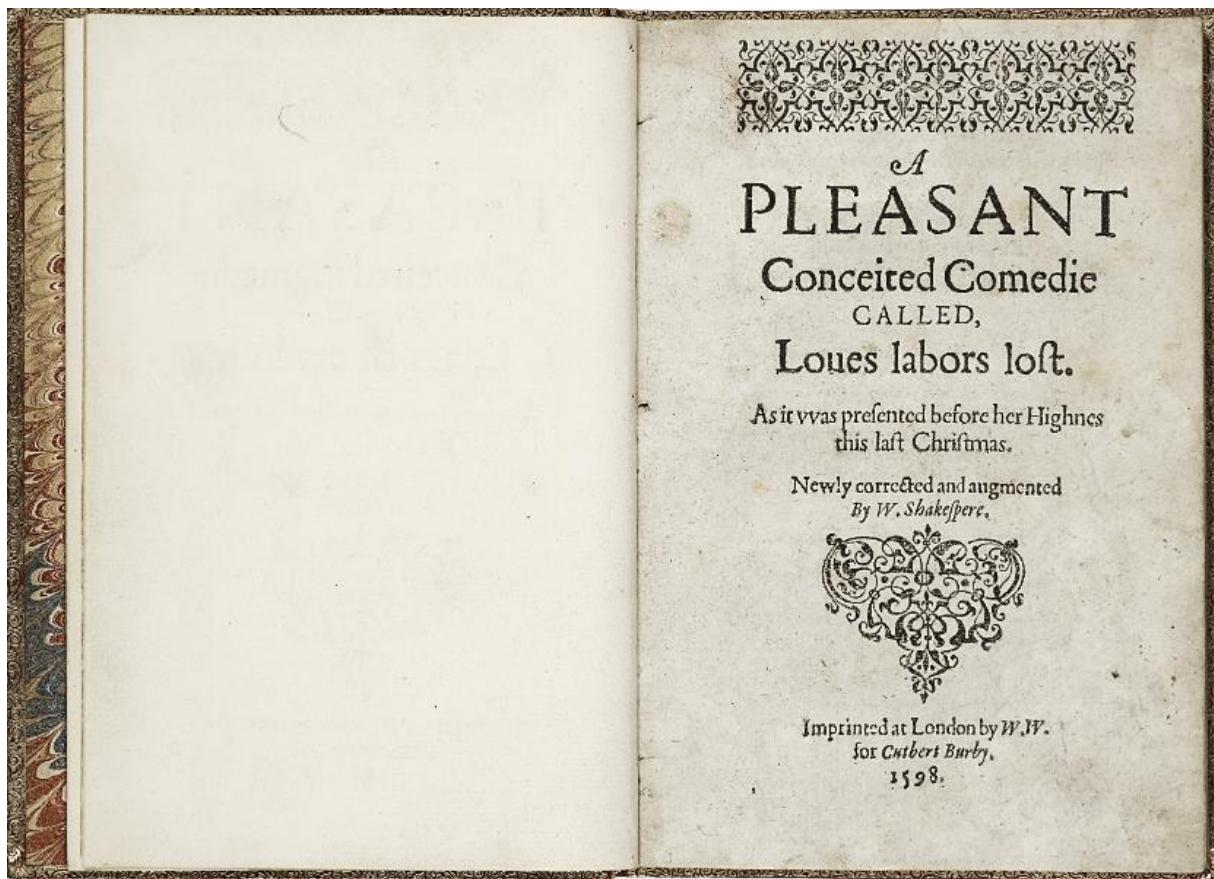
3.1. Podatak o autorstvu u drami *Uzaludni ljubavni trud*

„Izdavač Cuthbert Burby prvi je objavio Shakespeareovo ime uz njegovu dramu *Uzaludni ljubavni trud* (*Love's Labour's Lost*) u obliku kvarto izdanja (quarto) 1598. godine.³⁷ U kvarto formatu od jednog velikog lista dimenzija 35.56 x 45.72 cm presavijanjem nastaju četiri lista tj. osam stranica.³⁸ Uz sve standardne podatke koje donosi glavna naslovna stranica kao što je naslov djela, ime i prezime autora, mjesto izdanja itd. na temelju nje može se zaključiti još koješta. Na slici 1 prikazana je glavna naslovna stranica izdanja drame *Uzaludni ljubavni trud* (*Love's Labour's Lost*) iz 1598. g. U ovome izdanju Shakespeareovo ime posljednji je podatak na glavnoj naslovnoj stranici izuzev impresuma, navedeno je malim slovima, te je puno ime i prezime William Shakespeare skraćeno u W. Shakespeare za razliku od izdavača kome je navedeno puno ime i prezime (Cuthbert Burby) u impresumu.

³⁶ The bibliographic and paratextual makeup of Shakespeare's quarto playbooks. // *Shakespeare and the Book Trade* / Erne, L. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. Str. 95-98.

³⁷ Plays into Print: Shakespeare to His Earliest Readers. // *Books and Readers in Early Modern England* / Kastan, D. S. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002. Str. 32.

³⁸ Publishing Shakespeare. Folger Shakespeare Library. URL: <https://www.folger.edu/publishing-shakespeare#quartos>. (26.8.2018.).

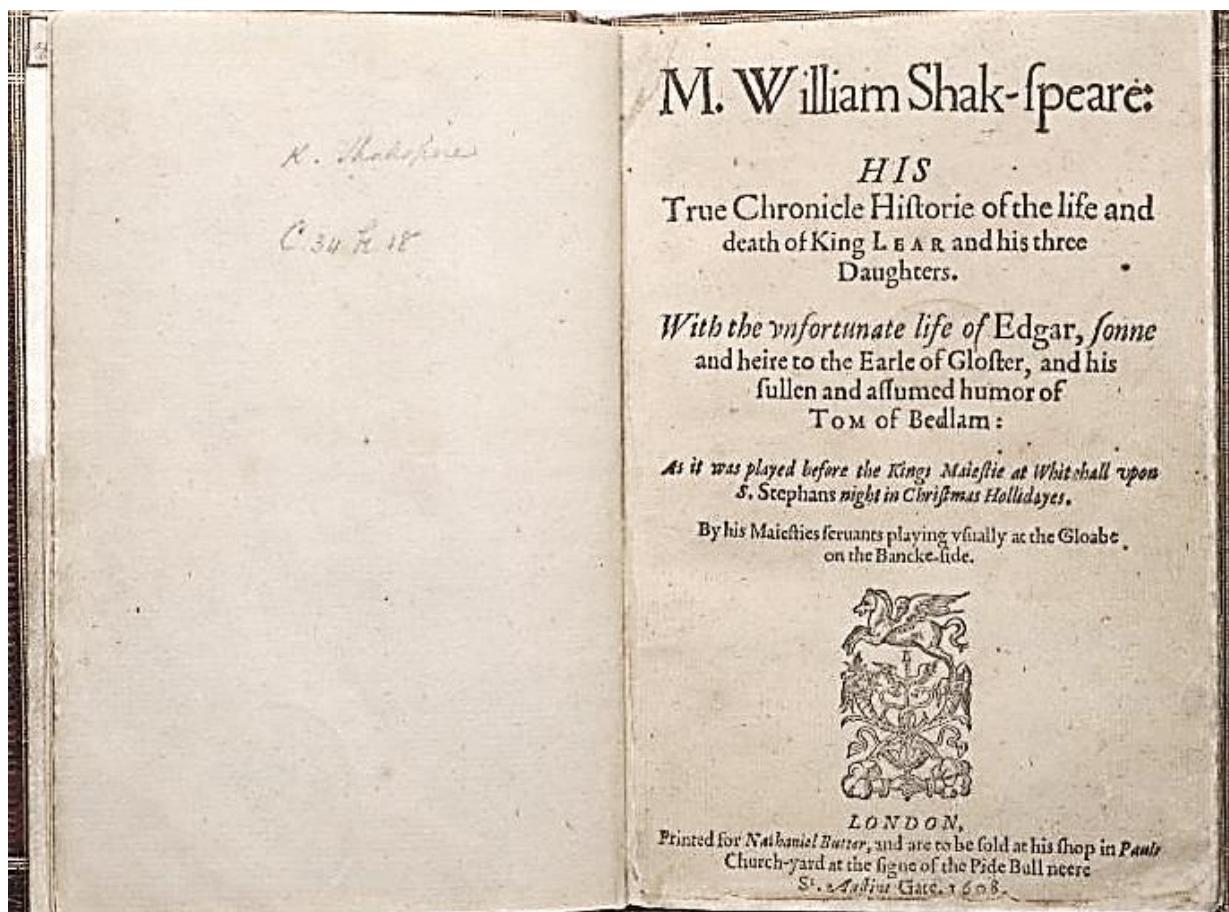

Slika 1. Izdanje drame *Uzaludni ljubavni trud* iz 1598. g. (glavna naslovna stranica),
preuzeto sa <http://www.shakespearedocumented.org/file/details/135>

3.2. Podatak o autorstvu u drami *Kralj Lear*

Samo pogledom na sliku 2 koja prikazuje glavnu naslovnu stranicu izdanja drame *Kralj Lear* (King Lear) iz 1608. g. može se primjetiti kako se konvencija o nenavođenju podatka o autoru mijenja kroz nekoliko godina u Engleskoj. Deset godina nakon što je objavljeno prvo izdanje koje je nosilo Shakespeareovo ime, izdavač Nathaniel Butter objavio je izdanje drame *Kralj Lear* u kojem ne samo da je spomenut Shakespeare kao autor drame, nego je njegovo autorstvo izrazito naglašeno najvećim slovima do tada i to na vrhu glavne naslovne stranice. Iako je naznačeno da je drama Shakespeareova, ona zapravo pripada izdavaču Nathanielu Butteru koji posjeduje dramski tekst, kontrolira ga i naznačuje Shakespeareovo autorstvo radi marketinške strategije.³⁹

³⁹ Plays into Print: Shakespeare to His Earliest Readers. // Books and Readers in Early Modern England / Kastan, D. S. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002. Str. 33-34.

Slika 2. Izdanje drame *Kralj Lear* iz 1608. g. (glavna naslovna stranica), preuzeto sa <http://www.shakespearedocumented.org/file/c34k18-title-page>

Zanimljivo je da je isti izdavač, Butter, 1605. godine objavio dramu *The London Prodigal*, uz čiji naziv je stajalo i ime Williama Shakespearea, iako je on nije napisao. Kastan tvrdi da nije moguće znati je li Butter mislio da je dramu napisao Shakespeare, ali očito je da je mislio da bi Shakespeareovo ime pomoglo u prodaji drame.⁴⁰ U tom periodu nijednom drugom engleskom dramatičaru nisu se pripisivale engleske drame kojima nije bio autor. Tek se od sredine 1630-ih drame počinju pogrešno pripisivati nekolicini dramatičara, uključujući Chapman, Beaumonta i Fletchera. Do 1633. g. nijedna profesionalna drama nije bila pogrešno pripisana nikome, osim Shakespeareu.⁴¹

⁴⁰ Plays into Print: Shakespeare to His Earliest Readers. // *Books and Readers in Early Modern England* / Kastan, D. S. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002. Str. 34.

⁴¹ Shakespeare, publication and authorial misattribution. // *Shakespeare and the Book Trade* / Erne, L. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. Str. 56.

3.3. Autorstvo i drama *Tit Andronik*

Ako su izdavači i objavljivali Shakespeareovo ime uz drame koje on nije napisao, postoji jedna drama koju nisu smatrali vrijednom pripisivanja njegova imena, niti su dakako vjerovali da ju je napisao on. To je bila tragedija *Tit Andronik*. “Zbog surovog i melodramatičnog stila te mnogih primjera divljaštva mnogi kritičari mislili su da dramu *Tit Andronik* nije napisao Shakespeare.⁴² Drama *Tit Andronik* objavljena je 1594. godine bez podatka o autoru, što je bilo uobičajeno, s naznakom da su dramu izvodili Earle of Darbie, Earle of Pembroke, Earle of Sussex i njihovi sluge. Čak i u drugom (1600. g.) i trećem izdanju (1611. g.) nije postojao podatak o Shakespeareovom autorstvu.⁴³ Posebno je neobično da treće izdanje *Tita Andronika* nema podatak o autorstvu, a objavljeno je u periodu kada je već postalo uobičajeno da se Shakespeareova djela objavljuju s njegovim imenom, što samo ukazuje na to koliko je drama tematski odstupala od Shakespeareovog opusa. U prilog tome govori i činjenica da je drama *Tit Andronik* općenito jedna od najrjeđe izvođenih Shakespeareovih drama⁴⁴ Dakle u istom periodu objavljivane su drame koje su nosile Shakespeareovo ime i kojima on nije bio autor (*The London Prodigal, The Passionate Pilgrim*) te također i drame koje je zaista napisao, ali nitko nije vjerovao da je to bio on kao što je drama *Tit Andronik*.

⁴² *Titus Andronicus*. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/Titus-Andronicus>. (2.8.2018.).

⁴³ Plays into Print: Shakespeare to His Earliest Readers. // *Books and Readers in Early Modern England* / Kastan, D. S. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002. Str. 35.

⁴⁴ Metz, G. H. *Stage History of Titus Andronicus*. // *Shakespeare Quarterly*. 28, 2(1977), str. 154. URL: https://www.jstor.org/stable/2869397?seq=1#page_scan_tab_contents. (2.8.2018.).

4. Kvarto izdanja

Termini folio i kvarto označavaju koliko je puta list papira presavinut za tiskanje. Folio je velika knjiga izrađena savijanjem listova papira (otprilike 35.56 x 45.72 cm) na pola, od jednog takvog lista papira načinilo se četiri stranice. Ovaj se format većinom koristio za povijest, religiju i ostale opširne teme. Kvarto je presavinut još jednom, čime nastaju četiri lista i osam stranica.⁴⁵ „Zbog veličine, folio izdanja bila su skuplja i mnogo prestižnija od kvarto izdanja.“⁴⁶ Većina drama u renesansi bilo je objavljivano u kvarto formatu i vjerojatno su bile prodavane po cijeni od oko 6 penija (10 dolara), a tipičan prihod vještog obrtnika u Londonu tog vremena bio bi 16 penija (oko 26 dolara) na dan.⁴⁷

“Do 1623. g. kada je objavljen *Prvi folio* otprilike pola Shakespeareovih drama bilo je objavljeno u kvarto formatu. Kvarto izdanja su bila poput današnjih knjiga s mekim uvezom i vrlo ih je malo sačuvano do danas.“⁴⁸ Jedno kvarto izdanje sadržavalo je jednu dramu. „Prva kvarto izdanja Shakespeareovih drama objavljena su 1594. g., to su bile drame *Tit Andronik* i drugi dio *Henrika VI.*“⁴⁹ Kao primjer razlike između prvih kvarto izdanja i drugih kvarto izdanja može poslužiti drama *Romeo i Julija*. Prvo kvarto izdanje *Romea i Julije* (1597.) i drugo kvarto izdanje iz 1599. g. vrlo se razlikuju. „Prvi kvarto sadrži značajno kraći tekst, nedostaje mu 800 redaka koji se nalaze u drugom kvartu, dakle prvo izdanje *Romea i Julije* je za jednu trećinu kraće od drugog izdanja. U *Prvom foliju* objavljeni su značajno drugačiji tekstovi drama od onih objavljenih u kvarto izdanjima. Drama *Henrik V.* na primjer objavljena je tri puta u skraćenim kvarto izdanjima (1600., 1602. i 1619. g.) prije nego što je opširniji tekst drame objavljen u *Prvom foliju*.“⁵⁰ Neka kvarto izdanja sadrže tekstove drama koji su vrlo slični onima objavljenima u *Prvom foliju*, ali tekstovi većine kvarto izdanja drastično se razlikuju od onih koje je donio *Prvi folio*. Skraćena izdanja nazvana su „lošim kvarto izdanjima“.⁵¹

⁴⁵ *What is a First Folio?*. Folger Shakespeare Library. URL: <https://www.folger.edu/what-is-a-first-folio>. (2.8.2018.).

⁴⁶ *Publishing Shakespeare*. Folger Shakespeare Library. URL: <https://www.folger.edu/publishing-shakespeare#quartos>. (2.8.2018.).

⁴⁷ The early quartos. // *Shakespeare in Print* / Murphy, A. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Str. 30.

⁴⁸ *What is a First Folio?*. Folger Shakespeare Library. URL: <https://www.folger.edu/what-is-a-first-folio>. (2.8.2018.).

⁴⁹ *Publishing Shakespeare*. Folger Shakespeare Library. URL: <https://www.folger.edu/publishing-shakespeare#quartos>. (2.8.2018.).

⁵⁰ The early quartos. // *Shakespeare in Print* / Murphy, A. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Str. 24.

⁵¹ The early quartos. // *Shakespeare in Print* / Murphy, A. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Str. 25.

Pitanja kako su se drame pojavile u dvama verzijama i na koji način su te verzije došle do faze tiskanja zbunjivala su znanstvenike stoljećima. Urednici u 18. stoljeću smatrali su da su kraće verzije bile skice koje je kasnije Shakespeare doradio te su tako nastale drame kakve mi danas poznajemo. Drugo objašnjenje nudi Lewis Theobald koji smatra da duže verzije nisu bile nadopuna kraćih verzija, nego su kraće verzije sažeti tekst, tj. transkript predstave koji je načinio netko od gledatelja iz publike stenografskom metodom.⁵² „Stenografija je sustav brzog pisanja koji koristi simbole ili skraćenice za slova, riječi ili fraze.“⁵³ Stenografija se u renesansi koristila u transkribiranju propovijedi, ali teško je utvrditi je li se koristila za transkribiranje kazališnih predstava. Neki od znanstvenika tvrde da nije moguće da je netko mogao transkribirati govor brzine od 150 do 200 riječi u minuti čak i pomoću sustava simbola. Ova teorija o stenografiji prema nekim je znanstvenicima pogrešna zbog toga što transkribiranje predstave pretpostavlja tržište za drame i spremnost izdavača da se domognu dramskih tekstova makar i nezakonitim putem. Prema analizi konvencija renesansnog izdavaštva Petera Blayneya vrlo mali broj drama bio je objavljen u jednoj godini (prosječno 4.8 drama godišnje u posljednja dva desetljeća 16. st.) dakle objavljivanje drama predstavljalo je samo mali postotak sveukupnog objavljivanja djela. Stoga Blayne smatra da se iz prespektive ekonomije izdavaštva ideja da izdavači plaćaju nekoga da ilegalno transkribira predstave kako bi brzo stekli profit ne čini vjerojatnom.⁵⁴

Kvarto izdanja bila su mala i krhkla što pokazuje koliko Shakespeareovi suvremenici i izdavači nisu bili svjesni važnosti njegovih djela. „Objavljena drama nije bila neprocjenjivo djelo književnosti, već jeftin pamphlet.“⁵⁵ Rast Shakespeareove popularnosti i važnosti jasno se odražava u oblicima izdanja njegovih drama, od malih kvattro-izdanja do čak četiri folija koji su objavljeni posthumno i sadrže sav Shakespeareov dramski opus. „Izdavači nisu shvaćali objavljivanje Shakespeareovih djela kao zadatak očuvanja djela najvećeg engleskog pisca. Izdavači su željeli steći mali profit s ograničenim financijskim gubitkom, prodajom pamphleta po cijeni od šest penija pretvorili su Shakespearea u objavljenog dramatičara i omogućili su da njegove drame postanu dostupne za čitateljstvo.“⁵⁶

⁵² The early quartos. // *Shakespeare in Print* / Murphy, A. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Str. 25-26.

⁵³ *Shorthand*. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/shorthand>. (2.8.2018.).

⁵⁴ The early quartos. // *Shakespeare in Print* / Murphy, A. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Str. 27-29.

⁵⁵ Plays into Print: Shakespeare to His Earliest Readers. // *Books and Readers in Early Modern England* / Kastan, D. S. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002. Str. 29.

⁵⁶ Plays into Print: Shakespeare to His Earliest Readers. // *Books and Readers in Early Modern England* / Kastan, D. S. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002. Str. 39.

5. *Prvi folio*

„Rukopisi Shakespeareovih drama nikad nisu pronađeni. Mnogi smatraju da je upravo *Prvi folio* najsličniji samim Shakespearovim rukopisima tj. dramama u izvorom obliku zbog toga što su ga sastavili i objavili njegovi prijatelji i kolege glumci John Heminge i Henry Condell iz kazališne kuće *The King's Men*.“⁵⁷ Godine 1623., sedam godina nakon Shakespeareove smrti, oni su sakupili gotovo sve njegove drame i izdali ih u folio izdanju.⁵⁸

Na objavlјivanje Shakespeareovog *Prvog folija* utjecalo je obljaljivanje folija drugog najvažnijeg engleskog dramatičara poslije Shakespearea za vrijeme vladavine kralja Jamesa I., Bena Jonsona.⁵⁹ Godine 1616. Ben Jonson dramatičar, pjesnik i književni kritičar osigurao je dramama bolju poziciju i veću važnost te ih učinio respektabilnijima uključivši drame u folio izdanje zbirke svojih sabranih djela, *Works*. Iako su neki njegovi suvremenici bili skeptični prema tome izdanju, ono je otvorilo put ostalim velikim folio izdanjima zbirki sabranih dramskih djela u renesansi, poput Shakespeareovog *Prvog folija*.⁶⁰

Shakespeareov *Prvi folio* u mnogočemu je bio prvi. „On je prvo izdanje Shakespeareovih sabranih djela, objavljen pod nazivom *Mr. William Shakespeares Comedies, Histories & Tragedies*“,⁶¹ kako je prikazano na slici 3 glavne naslovne stranice *Prvog folija* iz 1623.g. „*Prvi folio* prvo je folio izdanje koje sadrži isključivo autorove drame. U njemu su drame prvi puta grupirane u komedije, povjesne drame i tragedije... U *Prvom foliju* prvi puta objavljen je osamnaest Shakespeareovih drama: *Sve je dobro što se dobro svrši, Antonije i Kleopatra, Kako vam drago, Komedija zabuna, Koriolan, Cymbeline, prvi dio Henrika VI., Henrik VIII., Julije Cezar, Kralj Ivan, Macbeth, Mjera za mjeru, Ukroćena goropadnica, Oluja, Timon Atenjanin, Na Tri kralja, Dva plemića iz Verone i Zimska priča*.“⁶² Upravo su u *Prvom foliju* drame prvi puta objavljene u izvornom obliku, Shakespeareovi kolege glumci John Heminge i Henry Condell obraćaju se čitateljstvu riječima da zbirka sadrži Shakespeareove

⁵⁷ *What is a First Folio?*. Folger Shakespeare Library. URL: <https://www.folger.edu/what-is-a-first-folio>. (2.8.2018.).

⁵⁸ *Publishing Shakespeare*. Folger Shakespeare Library. URL: <https://www.folger.edu/publishing-shakespeare#quartos>. (2.8.2018.).

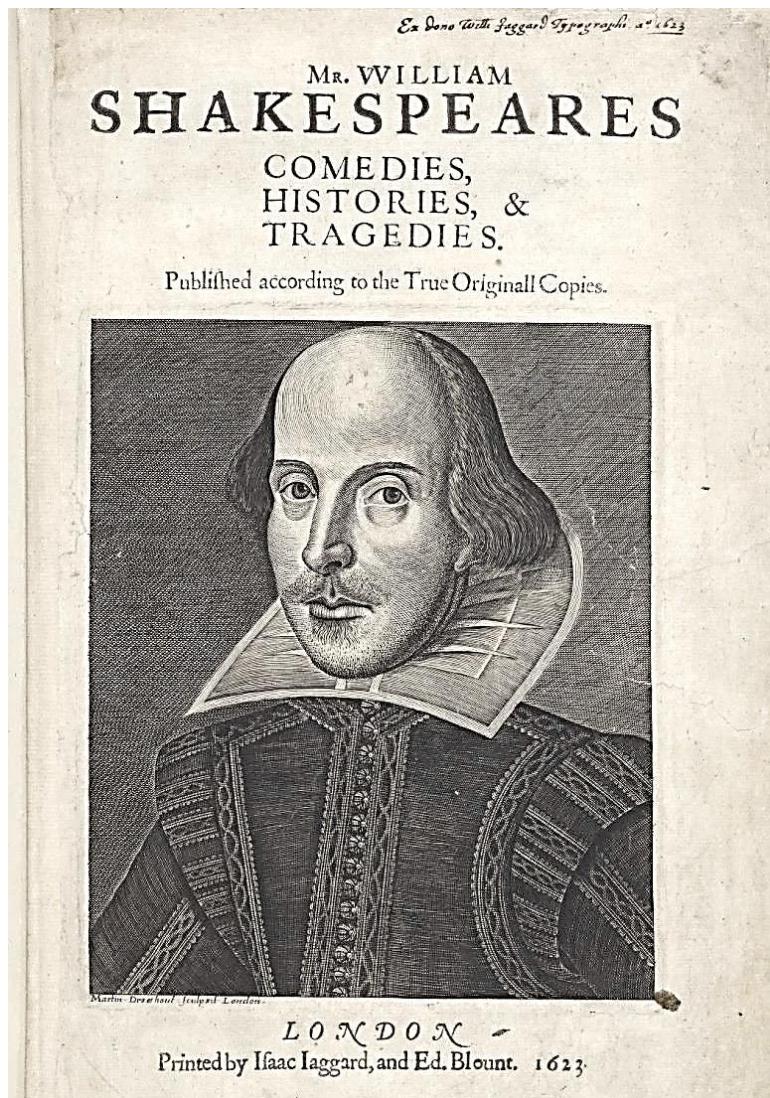
⁵⁹ *Ben Jonson*. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/biography/Ben-Jonson-English-writer>. (2.8.2018.).

⁶⁰ The early quartos. // *Shakespeare in Print* / Murphy, A. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Str. 35.

⁶¹ *First Folio*. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/First-Folio>. (2.8.2018.).

⁶² *Publishing Shakespeare*. Folger Shakespeare Library. URL: <https://www.folger.edu/publishing-shakespeare#quartos>. (2.8.2018.).

drame u onom obliku u kojem ih je on napisao.⁶³ Na glavnoj naslovnoj stranici *Prvog folija* (slika 3) također se nalazi informacija o autentičnosti djela: „Objavljen u skladu s originalnim primjercima“ (engl. „Published according to the True Original Copies“). „Znanstvenici smatraju da je otisnuto oko 750 primjeraka *Prvog folija*, što je bila standardna količina za to razdoblje. Do danas je sačuvano 235 primjeraka.“⁶⁴ S obzirom da *Prvi folio* sadrži originalni tekst autora te je navedeno i autorovo ime, *Prvi folio* je izdanje koje predstavlja svojevrstan korak naprijed u sferi prava autora i počinje sličiti suvremenim konvencijama izdavaštva.

Slika 3. Izdanje *Prvog folija* iz 1623. g. (glavna naslovna stranica), preuzeto sa <http://www.shakespearedocumented.org/file/stc-22273-folio-1-number-1-title-page>

⁶³ Plays into Print: Shakespeare to His Earliest Readers. // *Books and Readers in Early Modern England* / Kastan, D. S. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002. Str. 26.

⁶⁴ What is a First Folio?. Folger Shakespeare Library. URL: <https://www.folger.edu/what-is-a-first-folio>. (2.8.2018.).

Nakon *Prvog folija* objavljen je *Drugi folio* 1632. g., *Treći folio* 1663. g. i *Četvrti folio* 1685. g. *Drugi folio* donio je mnogo malih ispravaka, dok su *Treći* i *Četvrti folio* sadržavali i drame koje se danas ne smatraju Shakespeareovima.⁶⁵ Urednik *Drugog folija* vratio je grčka i rimska imena, mnoge fraze na stranim jezicima i dijelove dijaloga koji su se izgubili u *Prvom foliju*.⁶⁶ Uz folio izdanja nastavila su se objavljivati i kvarto izdanja drama.

⁶⁵ Publishing Shakespeare. Folger Shakespeare Library. URL: <https://www.folger.edu/publishing-shakespeare#quartos>. (2.8.2018.).

⁶⁶ Introduction. // *Shakespeare in Print* / Murphy, A. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Str. 9.

6. Trgovina Shakespeareovim djelima u 16. i 17. stoljeću

Između 1590. i 1615. godine objavljeno je prosječno 10 drama u godinu dana, manje od petine drama koje su se izvodile na pozornici. Objavljanje drama nije bilo skupo ulaganje za izdavače. Rukopise su mogli kupiti za manje od 2 funte.⁶⁷ Prema podacima iz 2002. g. koje donosi tablica 1, ekvivalent jednoj engleskoj funti iz elizabetanskog razdoblja iznosio bi 400 američkih dolara vrijednosti koju su imali 2002. g. (vrijednost slična vrijednosti 2018. g.).

Engleska funta	Američki dolar (približno)
1 funta = 20 šilinga	400 dolara
1 šiling = 12 penija	20 dolara
1 peni	1.66 dolara

Tablica 1. Vrijednosti engleske funte (16. st.) i američkog dolara (2002. g.)⁶⁸

Dramski tekst bi većinom bio tiskan na najjeftinijem papiru. Papir je bio skup, tako da su izdavači (čija je odgovorost bila dobaviti papir za tiskanje) birali mali format za knjige kao što je kvarto.⁶⁹ Za 800 primjeraka izdanja troškovi za rukopis, registraciju i tiskanje bili su vjerojatno oko 8 funta (3,200 dolara). Jedna drama prodavala se po cijeni od 6 penija ili 9,96 dolara. Dakle, već nakon prodaje otprilike 400 primjeraka izdavač bi počeo sticati profit.⁷⁰

Objavljanje drama većinom je bilo vezano uz uspjeh kazališne kuće, tj. kako je interes za kazališnu produkciju s vremenom opadao smanjivala se mogućnost prodaje objavljenih drame. Što se tiče kazališne kuće, autorovo ime na objavljenoj drami nije pružalo naročitu komercijalnu prednost, ali čini se, međutim, da se u Shakespeareovom slučaju to počelo mijenjati.⁷¹ Može se reći da je za razliku od drugih dramatičara i njihovih kazališnih

⁶⁷ Plays into Print: Shakespeare to His Earliest Readers. // *Books and Readers in Early Modern England* / Kastan, D. S. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002. Str. 27-28.

⁶⁸ The Town of Stratford. // *William Shakespeare* / Dommermuth-Costa, C. Minneapolis: Lerner Publications Company, 2002. Str. 18.

⁶⁹ The bibliographic and paratextual makeup of Shakespeare's quarto playbooks. // *Shakespeare and the Book Trade* / Erne, L. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. Str. 116.

⁷⁰ Plays into Print: Shakespeare to His Earliest Readers. // *Books and Readers in Early Modern England* / Kastan, D. S. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002. Str. 27.

⁷¹ Plays into Print: Shakespeare to His Earliest Readers. // *Books and Readers in Early Modern England* / Kastan, D. S. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002. Str. 33.

kuća, Shakespeareovo individualno književno stvaralaštvo ipak nadmašilo dramska ostvarenja njegove kazališne kuće na pozornici. Uz to, Shakespeare je živio u periodu engleskog društva koje u kasnom 16. i početkom 17. stoljeća od pretežno „usmenog“ postajalo pretežno „pismeno“. ⁷²

Godine 1455. otisnuta je prva knjiga, Gutenbergova *Biblija* što je pokrenulo brži razvoj pisane kulture.⁷³ Stotinjak godina kasnije dominantnu usmenu kulturu prethodnih razdoblja polako mijenja pisana kultura. Iako se broj tiskanih knjiga kroz 16. stoljeće povećao, još su uvijek u čitateljskoj publici u velikoj mjeri zastupljeni bili rukopisi. „Rukopisni optjecaj održava se kao relativno standardna praksa kroz 16. stoljeće... Privatne rukopisne kolekcije, odnosno one koje su kružile u nekom užem krugu i nisu bile prepuštane tiskanju, bile su standardan modus prijenosa književnih tekstova.“⁷⁴

⁷² Zaljubljeni Shakespeare. // *Uvod u povijest knjige* / Šporer, D. Zagreb: Leykam ineternational, 2015. Str. 337.

⁷³ Gutenberg, Johann. Hrvatska enciklopedija. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=23878>. (2.8.2018.).

⁷⁴ Zaljubljeni Shakespeare. // *Uvod u povijest knjige* / Šporer, D. Zagreb: Leykam ineternational, 2015. Str. 339-340.

7. Oblikovanje Shakespeareovih djela

Kao što prema McLuhanu medij utječe na poruku tako i oblikovanje i uređivanje izdanja utječe na njegov sadržaj i formira način primanja poruke.⁷⁵ Urednici Shakespeareovih djela uvodili su elemente kao što su popis likova te činovi i prizori kako bi poruka bila djelotvorno prenesena. „Bilo je mnogo urednika i izdavača Shakespeareovih djela, ali malo je njih koji su ostavili veći trag u objavljivanju njegovih djela.“⁷⁶ Iako su tema ovog rada isključivo publikacije Shakespeareovih djela u 16. i 17. stoljeću, informacije o izdavanju njegovih djela iz 18. st. pomažu rasvijetliti oblikovanje djela iz dva stoljeća koja su prethodila. Odnosno, na temelju onoga što su urednici 18. st. uvodili u izdanja drama možemo zaključiti koji sve elementi nisu bili prisutni u izdanjima iz 16. i 17. st. Godine 1709. Nicholas Rowe, prvi urednik Shakespeareovih drama u modernom smislu, označio je izlaske i ulaske glumaca na temelju dramskog teksta i uveo popis likova, sve što se i danas nalazi u Shakespearovim dramama.⁷⁷ Uvođenje elementa popisa likova označava postupan prelazak iz usmene kulture u pisanoj kulturi. „Popis likova ne služi samo čitateljima za razliku od publike u kazalištu, nego i slijedi konvencije klasične drame i njenih engleskih prijevoda.“⁷⁸ Veliki korak u objavljivanju Shakespeareovih djela napravljen je također u 18. st. „Urednik Edward Capell bio je prvi urednik Shakespeareovih djela koji je izgradio sam tekst drame, umjesto da je radio na temelju izdanja drama svojih urednika prethodnika.“⁷⁹

„Odluke o izgledu Shakespeareovih knjiga, tj. o veličini, vrsti i kvaliteti papira, tipografiji, vrsti glavne naslovne stranice, parateksstu oblikovali su ekonomski zahtjevi izdavača koji su računali na marketabilnost knjiga... Shakespeareove knjige bile su drugačiji kulturni objekti u njegovo vrijeme od onoga što su danas, što odražava kako se Shakespeareov status promijenio.“⁸⁰

⁷⁵ Zaljubljeni Shakespeare. // *Uvod u povijest knjige* / Šporer, D. Zagreb: Leykam ineternational, 2015. Str. 323.

⁷⁶ Introduction. // *Shakespeare in Print* / Murphy, A. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Str. 10.

⁷⁷ *Publishing Shakespeare*. Folger Shakespeare Library. URL: <https://www.folger.edu/publishing-shakespeare#quartos>. (2.8.2018.).

⁷⁸ The bibliographic and paratextual makeup of Shakespeare's quarto playbooks. // *Shakespeare and the Book Trade* / Erne, L. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. Str. 107.

⁷⁹ Introduction. // *Shakespeare in Print* / Murphy, A. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Str. 9.

⁸⁰ The bibliographic and paratextual makeup of Shakespeare's quarto playbooks. // *Shakespeare and the Book Trade* / Erne, L. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. Str. 90-91.

7.1. Glavna naslovna stranica

Glavne naslovne stranice u 16. i 17. stoljeću služile su osim za identifikaciju knjige i kao plakati koje se stavljalio na vrata, zidove i stupove u Londonu. Funkcija glavnih naslovnih stranica bila je informirati građane o novim predstavama i dovesti ih u kazalište pa su se često na naslovnim stranicama nalazili epiteti koji su hvalili drame („najbolja povijesna drama“, „najcijenjenija drama“...).⁸¹ „Ono što povećava važnost glavne naslovne stranice je činjenica da tada još nisu postojali ostali oblici reklamiranja. Naime, prvi knjižarski katalog u Engleskoj izdan je tek 1595. g., to je bio *Katalog engleskih tiskanih knjiga* autora Andrew Maunsella, ali on je bio selektivan i nije sadržavao drame.“⁸²

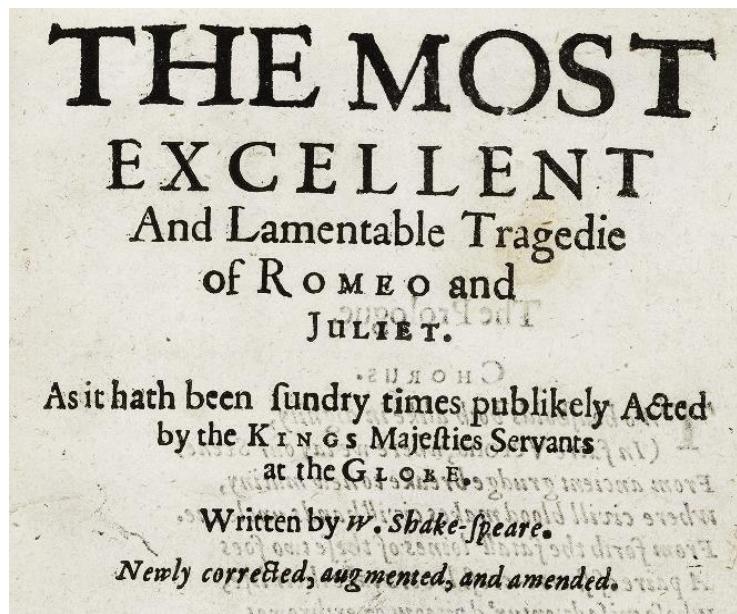
Dvadeset sedam izdanja Shakespeareovih drama do 1642. g. (dvadeset do 1623. g.) na naslovnoj stranici sadrže podatak da je tekst bio „revidiran“, „ispravljen“ ili „proširen“ („revised“, „corrected“ ili „augmented“).⁸³ Ovaj podatak nalazi se i na glavnoj naslovnoj stranici izdanja drame *Romeo i Julija (Romeo and Juliet)* iz 1637. g., koja je prikazana na slici 4: „ispravljen, proširen i izmijenjen“ (tekst), (engl. „corrected, augmented, and amended.“). Taj podatak korišten je između ostalog i za reklamiranje novih izdanja s ciljem da privuče kupce. Vjerojatnost da se Shakespeareove drame reklamiraju da su revidirane ili da sadrže dodatke bila je tri puta veća od one ostalih profesionalnih drama. Jedan od razloga za to bio je da su ti dramski tekstovi smatrani vrijednim revidiranja i ispravljanja.⁸⁴ Slika 4 prikazuje i podatak na glavnoj naslovnoj stranici koji uveličava dramu, velikim slovima je navedeno: „Najbolja i najtužnija tragedija Romea i Julije“ (engl. „The Most Excellent and Lamentable Tragedie of Romeo and Juliet“). Ovaj podatak također je upućivao na kvalitetu drame i bio u funkciji privlačenja pažnje i prodaje drame ili karata za predstavu.

⁸¹ The bibliographic and paratextual makeup of Shakespeare's quarto playbooks. // *Shakespeare and the Book Trade* / Erne, L. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. Str. 93.

⁸² The bibliographic and paratextual makeup of Shakespeare's quarto playbooks. // *Shakespeare and the Book Trade* / Erne, L. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. Str. 94.

⁸³ The bibliographic and paratextual makeup of Shakespeare's quarto playbooks. // *Shakespeare and the Book Trade* / Erne, L. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. Str. 98.

⁸⁴ The bibliographic and paratextual makeup of Shakespeare's quarto playbooks. // *Shakespeare and the Book Trade* / Erne, L. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. Str. 99.

Slika 4. Izdanje drame *Romeo i Julija* iz 1637. g. (glavna naslovna stranica),
preuzeto sa <https://www.folger.edu/romeo-and-juliet>

7.2. Posveta

Posveta je još jedan element koji pokazuje povećanje respektabilnosti tiskanih drama. „Nisu se sva djela elizabetanske književnosti smatrala jednakim prikladnim za posvetu pokrovitelju. Satire, pamfleti, balade i slično uglavnom nisu sadržavale posvetu, za razliku od znanstvenih djela i prijevoda. Dvije Shakespeareove poeme *Venera i Adonis* i *Silovanje Lukrecije* sadržavale su posvetu autora lordu od Southamptona, a Soneti su sadržavali zagonetnu posvetu izdavača Thomasa Thorpea gospodinu inicijala W. H. No, nijedna Shakespeareova drama objavljena prije *Prvog folija* nije sadržavala posvetu.“⁸⁵ Slika 5 prikazuje posvetu poeme *Venera i Adonis* (*Venus and Adonis*) iz 1593. g. Henryju Wriothesleyju lordu od Southamptona s potpisom Williama Shakespearea. „Drame iz 16. st. nisu sadržavale posvetu, i samo 30 izdanja engleskih drama objavljenih između 1600. g. i 1622. g. imalo je posvetu.... Tiskane bez posvete, rane Shakespeareove drame jednostavno odražavaju konvencije toga vremenskog perioda.“⁸⁶

⁸⁵ The bibliographic and paratextual makeup of Shakespeare's quarto playbooks. // *Shakespeare and the Book Trade* / Erne, L. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. Str. 101.

⁸⁶ The bibliographic and paratextual makeup of Shakespeare's quarto playbooks. // *Shakespeare and the Book Trade* / Erne, L. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. Str. 103.

TO THE RIGHT HONORABLE
Henrie VVriothesley, Earle of Southampton,
and Baron of Titchfield.

*Ight Honourable, I know not how I shall offend in
dedicating my unpolisht lines to your Lordship, nor
how the uorlde vwill censure mee for choosing so
strong a proppe to support so uweake a burthen,
onelye if your Honour seeme but pleased, I ac-
count my selfe bightly praised, and vowe to take auantage of all
idle houres, till I haue honoured you vvitn some grauer labour. But
if the first heire of my inuention proue deformed, I shall be sorie it
had so noble a god-father: and neuer after care so barren a land,
for feare it yeeld me still so bad a haruest, I leauue it to your Honou-
rable suruey, and your Honor to your hearts content, vvhich I wifb
may alvvays ansuvere your ovvne vvisch, and the vvorlds hope-
full expectation.*

Your Honors in all dutie,

William Shakespeare.

Slika 5. Posveta poeme *Venera i Adonis* (1593.),
preuzeto sa <https://shakesquery.wordpress.com/tag/venus-and-adonis/>

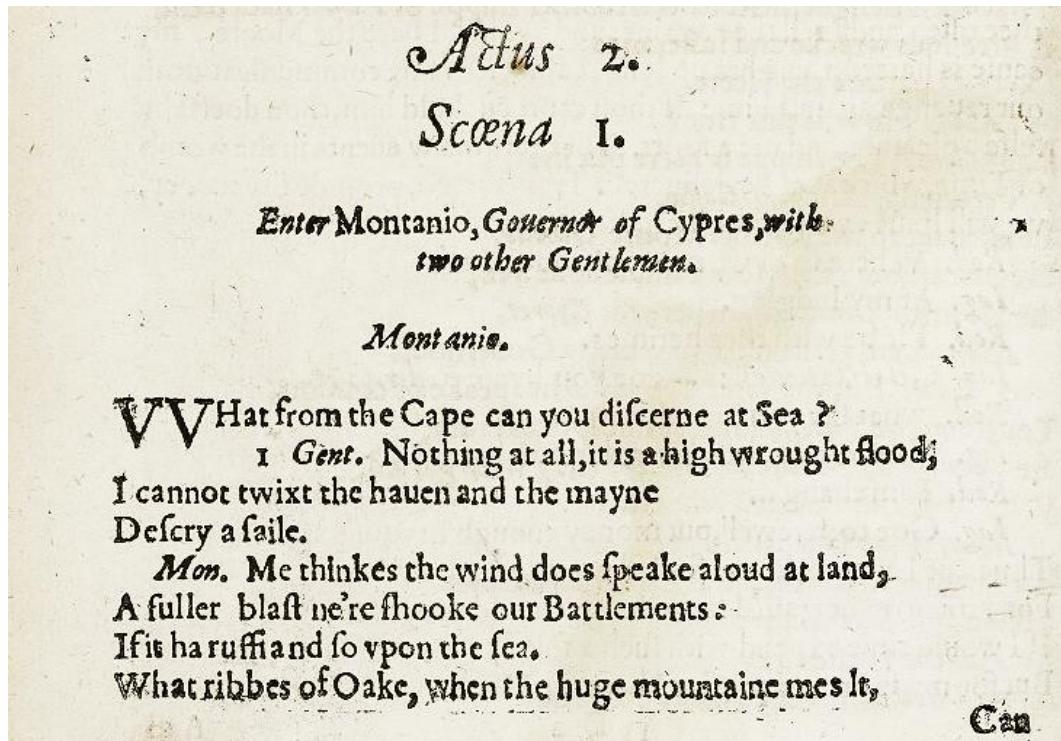
7.3. Podjela na činove i prizore

„Oblik u kojem se objavljuvao dramski tekst u Shakespeareovo vrijeme primarno se temelji na tradiciji antičkih dramatičara tj. na kontinentalnoj metodi tiskanja djela rimskih dramatičara.“⁸⁷ Podjela dramskog teksta u pet činova slijedi antičku tradiciju, dok njezin izostanak slijedi logiku kazališta, naime predstave su se tada izvodile bez prekida zbog čega podjele dramskog teksta ne nalazimo u rukopisima dramatičara. Shakespeareove drame objavljene tijekom njegova života, kao i gotovo sve tadašnje drame nemaju podjelu na činove (engl. acts) i prizore (engl. scenes). Prva Shakespeareova drama koja ima podjelu na činove i prizore je izdanje *Otela* iz 1622. g.⁸⁸ Slika 6 prikazuje početak 1. prizora (Scoena 1.) 2. čina (Actus 2.) izdanja drame *Otelo* (*Othello*) iz 1622. g. „U *Prvom foliju* većina drama je

⁸⁷ The bibliographic and paratextual makeup of Shakespeare's quarto playbooks. // *Shakespeare and the Book Trade* / Erne, L. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. Str. 110.

⁸⁸ The bibliographic and paratextual makeup of Shakespeare's quarto playbooks. // *Shakespeare and the Book Trade* / Erne, L. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. Str. 112.

podijeljena, iako je podjela ponekad nesavršena (npr. *Ukroćena goropadnica*, prvi dio *Henrika VI.* i *Hamlet*) ili je tekst podijeljen samo u činove (*Komedija zabuna*, *Mnogo vike ni za što*, *Uzaludni ljubavni trud*, *San Ivanske noći*, *Sve je dobro što se dobro svrši*, *Henrik V.*, *Koriolan*, *Tit Andronik* i *Julije Cezar*) i šest drama nema podjelu (drugi i treći dio *Hernika VI.*, *Troilo i Kresida*, *Romeo i Julija*, *Timon Atenjanin* i *Antonije i Kleopatra*).⁸⁹

Cæn

Slika 6. Izdanje drame *Otelo* iz 1622. g.,
preuzeto sa <https://www.folger.edu/othello>

7.4. Tipografija

Do 1590. g. većina drama bila je tiskana u cijelini ili djelomično u staromodnjem pismu gotici (engl. blackletter).⁹⁰ Gotica je latinično pismo kasnoga srednjeg vijeka, koje se počelo razvijati u 11. st. u sjevernoj Francuskoj. „Od 13. do 15. st. gotica je bilo pismo zajedničko cijeloj zapadnoj Europi (Slika 7)... Sa slovima gotskog oblika započela je i tiskarska djelatnost; upotrebljavali su ih prvi tiskari J. Gutenberg, J. Fust i Peter Schöffer u svojim prvočiscima.“⁹¹ (Slika 8)

⁸⁹ The bibliographic and paratextual makeup of Shakespeare's quarto playbooks. // *Shakespeare and the Book Trade* / Erne, L. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. Str. 112.

⁹⁰ The bibliographic and paratextual makeup of Shakespeare's quarto playbooks. // *Shakespeare and the Book Trade* / Erne, L. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. Str. 119.

⁹¹ Gotica. Hrvatska enciklopedija. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=22841>. (2.8.2018.).

A B C D E F G H I J
a b c d e f g h i j k l m n o p q r

Slika 7. Pismo gotica, preuzeto sa
<http://www.enciklopedija.hr/Illustracije/LE1642.jpg>

Slika 8. Gutenbergova *Biblja* tiskana gothicim pismom,
preuzeto sa <https://ctd-thechristianpost.netdna-ssl.com/en/full/26283/gutenberg-bible.jpg>

„Dominanto pismo za drame od ranih 1590-ih godina postalo je latinično pismo tipa roman.“⁹² Nicolas Jenson izdavač i tiskar razvio je pismo tipa roman u 15. st.⁹³ Primjer djela tikanog pismom tipa roman je djelo *Laertis* (1475.) prikazano na slici 9. Ono je jedno od tri najpoznatija pisma u povijesti tipografije zapadne Europe, druga dva pisma su kurziv (italic) i već spomenuta gotica. Od ta tri pisma pismo tipa roman imalo je najveću važnost i bilo je najraširenije.⁹⁴

⁹² The bibliographic and paratextual makeup of Shakespeare's quarto playbooks. // *Shakespeare and the Book Trade* / Erne, L. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. Str. 121.

⁹³ Nicolas Jenson. Encyclopedia Britannica. URL: [\(2.8.2018.\).](https://www.britannica.com/biography/Nicolas-Jenson)

⁹⁴ Roman. Encyclopedia Britannica. URL: [\(2.8.2018.\).](https://www.britannica.com/topic/roman-typeface)

Quidā eius libros nō ipsius esse sed Dionysii & Zophiri colophoniorū tradunt: qui iocādi causa cōscribentes ei ut difponere idoneo dederunt. Fuerunt autē Menippi sex. Prīus qui de lydis scripsit: Xanthūq; breviauit. Secūdus hic ipse. Tertius stratonicus sophista. Quartus sculptor. Quintus & sextus pictores: utroq; memorat apollodorus. Cynici autem uolumina tredecī sunt. Neniæ: testamenta: epistolæ cōpositæ ex deorum psona ad physicos & mathematicos grammaticosq;: & epicuri fœtus: & eas quæ ab ipsis religiose colluntur imagines: & alia.

Slika 9. Pismo tipa roman u djelu *Laertis* (1475.), preuzeto sa https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/89/Jenson_1475_venice_laertius.png

Gotica je nakon 1590. g. ostala dominantna ne samo za službene dokumente, nego i za balade, pamflete s vijestima ili edukativne materijale za djecu iz kojih su učila abecedu, tj. za publikacije nižih klasa. S druge strane, pismo tipa roman počelo se povezivati s književnosti srednje klase. Većina drama, kao i Shakespearove, tiskane su od 1590. g. pismom koje je tržište knjiga povezivalo s višim stupnjem pismenosti i obrazovanja od gotice, što ukazuje na to da čitatelji nisu doživljavali drame kao dio istog tržista kojem pripadaju knjige šala i balade.⁹⁵ Naime, između 1593. i 1602. g. deset od 76 drama, tj. 13% drama otisnuto je gothic pismom, nakon toga velika većina drama tiskana je pismom tipa roman.⁹⁶

⁹⁵ The bibliographic and paratextual makeup of Shakespeare's quarto playbooks. // *Shakespeare and the Book Trade* / Erne, L. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. Str. 121.

⁹⁶ The early quartos. // *Shakespeare in Print* / Murphy, A. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Str. 30.

8. Zaključak

„Moglo bi se reći da Shakespeare nije zapravo bio Shakespeare za svog života.“⁹⁷ Odnosno, Shakespeare kakvog su doživljavali njegovi suvremenici sigurno nije bio Shakespeare kakvim ga doživljavamo u 21. stoljeću. Dapače, u 16. st. Shakespeare je bio anoniman autor, njegova rana djela objavljivana su bez podatka o autorstvu, tj. bez njegova imena, prema konvencijama tadašnjeg izdavaštva izdavač je bio vlasnik djela umjesto autora. „Ako to usporedimo s našim današnjim iskustvom, onda se mnogi od odabira tih nekadašnjih ljudi (autora, izdavača, trgovaca ili čitatelja) čine neobičnima i postaje jasno da naši običaji ne mogu sasvim objasniti njihove odabire, jer su njihovi običaji, konvencije, načini razmišljanja drugačiji, egzotično neobični.“⁹⁸ Od 16. st. pratimo razvoj nakladništva, rasplitanje problematike autorskog prava pa posljedično i razvoj književnosti same do točke kada Shakespeare postaje jedan od najpopularnijih i najizdavanijih autora u svijetu. Nakladništvo je dakle bilo element koji je u značajnoj mjeri utjecao na književnost samu, no, u Shakespeareovom slučaju dogodila se i povratna veza utjecaja književnosti na nakladništvo. Naime, upravo je Shakespeareovo stvaralaštvo utjecalo na nakladništvo do te mjere da se drame počelo shvaćati jednakom važnima ostalim književnim vrstama. U publiciranju Shakespeareovih djela odražava se uspostavljanjetrećeg književnog roda u Engleskoj, razvoj nakladništva, promjena u oblikovanju drama, promjena u upotrebi pisma, rasplitanje problematike autorskog prava itd. Na primjeru Shakespeareovih djela isprepleću se dakle povijest knjige i povijest književnosti.

⁹⁷ Plays into Print: Shakespeare to His Earliest Readers. // *Books and Readers in Early Modern England* / Kastan, D. S. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002. Str. 32.

⁹⁸ Zaljubljeni Shakespeare. // *Uvod u povijest knjige* / Šporer, D. Zagreb: Leykam ineternational, 2015. Str. 325.

9. Literatura

Copyright. Encyclopedia Britannica. URL:

<https://www.britannica.com/topic/copyright#ref157947>. (2.8.2018.).

Dommermuth-Costa, C. William Shakespeare. Minneapolis: Lerner Publications Company, 2002.

English Civil Wars. Encyclopedia Britannica. URL:

<https://www.britannica.com/event/English-Civil-Wars>. (2.8.2018.).

Erne, L. Shakespeare and the Book Trade. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

Gotica. Hrvatska enciklopedija. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=22841>. (2.8.2018.).

Gutenberg, Johann. Hrvatska enciklopedija. URL:

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=23878>. (2.8.2018.).

Hebrang Grgić, I. Kratka povijest knjižnica i nakladnika. Zagreb: Ljevak, 2018.

Kastan, D. S. Books and Readers in Early Modern England. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002.

Kastan, D. S. Shakespeare and the Book. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Lord Chamberlain's Men. Encyclopedia Britannica. URL:

<https://www.britannica.com/topic/Lord-Chamberlains-Men>. (2.8.2018.).

Metz, G. H. *Stage History of Titus Andronicus.* // Shakespeare Quarterly. 28, 2(1977). URL: https://www.jstor.org/stable/2869397?seq=1#page_scan_tab_contents. (2.8.2018.).

Murphy, A. Shakespeare in Print. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Nicolas Jenson. Encyclopedia Britannica. URL:

<https://www.britannica.com/biography/Nicolas-Jenson>. (2.8.2018.).

Platon. Hrvatska enciklopedija. URL:

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48642>. (2.8.2018.).

Publishing Shakespeare. Folger Shakespeare Library. URL:

<https://www.folger.edu/publishing-shakespeare#quartos>. (2.8.2018.).

Puritanci. Hrvatska enciklopedija. URL:

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=51141>. (2.8.2018.).

Raphael Holinshed. Encyclopedia Britannica. URL:

<https://www.britannica.com/biography/Raphael-Holinshed>. (2.8.2018.).

Roman. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/roman-typeface>.
(2.8.2018.).

Shakespeare's Sources. Encyclopedia Britannica. URL:

<https://www.britannica.com/biography/William-Shakespeare/Shakespeares-sources#ref232330>. (2.8.2018.).

Šporer, D. Uvod u povijest knjige. Zagreb: Leykam ineternational, 2015.

Titus Andronicus. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/Titus-Andronicus>. (2.8.2018.).

What is a First Folio?. Folger Shakespeare Library. URL: <https://www.folger.edu/what-is-a-first-folio>. (2.8.2018.).

10. Prilozi

10.1. Slike

Slika 1. Izdanje drame *Uzaludni ljubavni trud* iz 1598. g. (glavna naslovna stranica), preuzeto sa <http://www.shakespearedocumented.org/file/details/135>. (4.8.2018.).

Slika 2. Izdanje drame *Kralj Lear* iz 1608. g. (glavna naslovna stranica), preuzeto sa <http://www.shakespearedocumented.org/file/c34k18-title-page>. (4.8.2018.).

Slika 3. Izdanje *Prvog folija* iz 1623. g. (glavna naslovna stranica), preuzeto sa <http://www.shakespearedocumented.org/file/stc-22273-folio-1-number-1-title-page>. (4.8.2018.).

Slika 4. Izdanje drame *Romeo i Julija* iz 1637. g. (glavna naslovna stranica), preuzeto sa <https://www.folger.edu/romeo-and-juliet>. (4.8.2018.).

Slika 5. Posveta poeme *Venera i Adonis* (1593.), preuzeto sa <https://shakesquery.wordpress.com/tag/venus-and-adonis/>. (4.8.2018.).

Slika 6. Izdanje drame *Otelo* iz 1622. g., preuzeto sa <https://www.folger.edu/othello>. (4.8.2018.).

Slika 7. Pismo gotica, preuzeto sa <http://www.enciklopedija.hr/Illustracije/LE1642.jpg>. (4.8.2018.).

Slika 8. Gutenbergova *Biblja* tiskana gotičkim pismom, preuzeto sa <https://ctd-thechristianpost.netdna-ssl.com/en/full/26283/gutenberg-bible.jpg>. (4.8.2018.).

Slika 9. Pismo tipa roman u djelu *Laertis* (1475.), preuzeto sa https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/89/Jenson_1475_venice_laertius.png. (4.8.2018.).

10.2. Tablica

Tablica 1. Vrijednosti engleske funte (16. st.) i američkog dolara (2002. g.), preuzeto iz Dommermuth-Costa, C. William Shakespeare. Minneapolis: Lerner Publications Company, 2002.

Publiciranje Shakespeareovih djela u 16. i 17. stoljeću

Sažetak

Završni rad bavi se publiciranjem djela Williama Shakespearea u 16. 17. st. U radu su predstavljene dvije teorije o Shakespeareovoj uključenosti u izdavanju vlastitih djela. Prema prvoj teoriji Shakespeare nije bio uključen u izdavanje vlastitih djela, dapače djela su mu objavlјivana čak i bez njegova znanja i pristanka, dok je prema drugoj teoriji upravo on taj koji je pokrenuo izdavanje svojih djela. Rad se bavi i problematikom autorskog prava u 16. i 17. st. kada su izdavači bili vlasnici teksta autora i jedina je zakonska obveza bila da se ne objavljuje djelo na koje neki izdavač već ima pravo i kojega je vlasnik. Na primjerima drama *Uzaludni ljubavni trud*, *Kralj Lear* i *Tit Andronik* prikazano je početno rasplitanje problematike autorskog prava vodeći prema donošenju prvog modernog zakona o autorskom pravu 1710. g. (Statut kraljice Ane). Rad se bavi raznim konvencijama tadašnjeg izdavaštva te razvojem istog na primjerima kvarto i folio izdanja drama.

Ključne riječi:

William Shakespeare, povijest izdavaštva, izdavaštvo u Engleskoj, autorsko pravo, *Prvi folio*, kvarto izdanje

Publication of Shakespeare's Works in the 16th and 17th Century

Summary

The topic of the final work is the publication of William Shakespeare's works in the 16th and 17th century. Two theories about Shakespeare's involvement in the publication of his works are presented in the final work. According to the first theory Shakespeare was not involved in the publication of his works, his works were in fact published without his knowledge and approval. While according to the second theory, Shakespeare is the one who initiated the publication of his works. The final work also deals with the issues of copyright in the 16th and 17th century when publishers owned the author's text and the single legal obligation was not to publish the work which is owned by another publisher. The plays *Love's Labour's Lost*, *King Lear* and *Titus Andronicus* are used to demonstrate the initial stage of the resolution of copyright issues, which eventually led to the passing of the first modern copyright law in 1710 (The Statute of Anne). The final work deals with various publishing conventions of the period and their development using the examples of quarto and folio editions of Shakespeare's plays.

Keywords:

William Shakespeare, history of publishing, publishing in England, copyright, *First Folio*, quarto

Biografija

Petra Lauš rođena je 30.6.1996. u Zagrebu. Nakon završetka opće gimnazije u Đurđevcu, 2015. g. upisuje dvopredmetni prediplomski studij Anglistike i Informacijskih i komunikacijskih znanosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.